

CLUB ALIGA egy sajátos építészeti arculat kialakulása

Tematikus egyéni kutatási beszámoló 2016-2017/II.
BME Építésztechnológiai Kar Építőművészeti Doktori Iskola

Hurták Gabriella

Témavezető: Vasáros Zsolt DLA
Konzulens: Kerékgyártó Béla PhD

ABSZTRAKT

A dolgozat központi témája a Club Aliga egykori kiemelt üdülőterület identitás-vizsgálata. Az üdülő az egyik legnagyobb összefüggő fejlesztésre váró terület közvetlenül a Balaton partján, további jellegzetessége a meglehetősen speciális történelmi múltjában keresendő.¹ A Balaton-parti üdülők fejlődésével párhuzamba állítva elsősorban a Club Aliga jelenlegi építészeti arculata kialakulásának történeti szálait, mint az emlékezés-identitás szempontjából fontos elemeket veszi sorra az elemzés, az egyes korszakokra jellemző példaként bemutatott épületek ismertetésében pedig a szakítás és kontinuitás kérdéseire helyezek nagyobb hangsúlyt. A fenti vizsgálat többek között azt az eredményt hozta, hogy - bár elsőre ez nem tűnt egyértelműnek - a szigorúan elzárt pártüdült fejlődése a Balaton part többi üdülőjének fejlődésével egyértelmű párhuzamot mutat, mindez a korábbi nagyszabású tervek, drasztikus beavatkozások ellenére is érzékelhető. Ilyen értelemben építészeti identitás tekintetében is alapvetően a Balaton-parti üdülők sorába tartozik, jóllehet speciális történelmi szerepe bizonyos mértékben kiemelkedik onnan.

BEVEZETŐ

Az „aligai skanzen”² a szocialista időszak politikai elitje számára alakították ki, egy korábban már részben beépített, szintén üdülőcélú területen. Egy szigorúan őrzött, sajátos, luxussal teli zárt világ volt, amihez hasonlóról akkoriban az átlag ember álmodni sem mert volna. A rendszerváltást követően az új politikai vezetés (részben az elhatárolódás jeleként) látványosan megszüntette az MSZMP pártüdült. Minisztériumi keretek között még egy ideig működött, mint képzési központ, azonban ez hosszútávon nem volt fenntartható. A dolgozók nagy részét elbocsátották. Végül nyílt nemzetközi pályázat útján egy külföldi tulajdonú cég megvásárolta az üdülőterület nagy részét, és - hosszú idő után - egységes tervek alapján egy nagyszabású beruházás megvalósítására készül. Az előkészítése folyamatban van, a rendezési tervek, és a szükséges megalapozó vizsgálatok elkészültek, ugyanakkor a terület tervezett karaktere, identitásának meghatározó kérdései még nem véglegesedtek.

A terület vizsgálatának aktualitását a folyamatban lévő beruházás előkészítése adja, jelentőségét pedig a Club Aliga fejlesztendő területének léptékén túli, politikatörténetileg kiemelt szerepe erősíti. A területi identitás vizsgálata hasznos lehet a folyamatban lévő fejlesztés számára is, mivel a regionális identitás-kép kialakításával gazdaság-élénkítő, társadalmi szempontból is pozitív fejlesztések hozhatók létre. A területi beágyazottság és a

¹ A terület részletes bemutatása (fotó, épületismertetés), lásd: Hurták 2016.

² Szántó 2013, utószó

gazdasági potenciál között szoros, egymásra ható, pozitív kapcsolat van.³ Általában igaz, hogy ha a területi értékek – épített, természeti, stb. – dominálnak a fejlesztési folyamatban, akkor ágyazódhat be szerencsésebben egy ilyen beruházás, ezt húzza alá Bugovics Zoltán írása is: „*A folyékony modernitás posztmateriális*” világában „*sokféle és rétegzett identitások élnek az emberekben, s ezek tudatosítása, serkentése új lehetőségeket jelenthet a területfejlesztésben*”.

A dolgozat tehát Club Aligához kötődő „sokféle és rétegzett identitás”-nak az építészeti vetületét igyekszik kicsit körbejárni, megfoghatóvá tenni. Mint az egykori kiemelt pártüdülő, az emlékezet síkján sűrítve magában hordozza az előző rendszer lenyomatát. A Club Aliga épületei közül ez hatványozottan igaz a „Kádár villára”, amit a pártvezető kizárólagos használatára építettek. Hasznosítás szempontjából pedig a község-házból kialakított étterem épülete érdemel külön említést. Erre a két épületre a dolgozat bővebben tér ki.

A Club Aliga építészeti karakterének, identitásának legizgalmasabb kérdései két fogalompár köré szerveződnek. Ez a beágyazottság/elzártság, valamint a szakítás és kontinuitás témája, ennek megfelelően a terület építészeti identitásának vizsgálatához ezt a két fogalompárt hívom segítségül. A Balaton-parti üdülők fejlődésével párhuzamba állítva elsősorban a Club Aliga jelenlegi építészeti arculata kialakulásának történeti szálait, mint az emlékezés-identitás szempontjából fontos elemeket veszem sorra, az egyes korszakokra jellemző példaként bemutatott épületek ismertetésében pedig a szakítás és kontinuitás kérdéseire helyezek nagyobb hangsúlyt. A fenti vizsgálat többek között azt az eredményt hozta, hogy - bár elsőre ez nem tűnt egyértelműnek - a szigorúan elzárt pártüdülő fejlődése a Balaton part többi üdülőjének fejlődésével egyértelmű párhuzamot mutat, mindez a korábbi nagyszabású tervek, drasztikus beavatkozások ellenére is érzékelhető. Ilyen értelemben építészeti identitás tekintetében is, alapvetően a Balaton-parti üdülők sorába tartozik, jóllehet speciális történelmi szerepe bizonyos mértékben kiemelkedik onnan.

TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

Tóth Ede fürdőtelepe a századfordulón - az első egységes fejlesztési elképzelések

Ebben az időszakban Balatonaliga fejlődése a Balaton-parti településekhez hasonlóan alakult. A fürdőtelep történetének a Déli Vasútvonal 1863-as kiépítése volt az első jelentős állomása, amely Budapestet a Balaton déli partján keresztül haladva a tengerparttal (Fiumével) kötötte össze. Ebben az időszakban Aligán még nem volt étterem vagy csárda, a Balatont pedig a vasútállomásról egy szakadékon keresztül lehetett megközelíteni. Később, 1898-ban Enyingen mozgalom indul annak érdekében, hogy a Világos puszta határában, Balatonföldvár példájára, konzorcium létrehozásával a Balaton mellett fürdőtelepet létesítsenek. 1902-ben a balatonfőkajári birtokos, Tóth Ede fürdőkabinokkal és vendéglővel kiépített fürdőtelepet létesített, és eladásra felkínált 64 villatelt. A fürdőtelep nagyon gyorsan fejlődött, 1905-ben már posta-ügynökség is működött a területen, 1907-ben Balatonaliga néven törzskönyvezték az Aliga –fürdőtelepet, és 1912-re már felépült 40 új villa. 1921-ben a megnövekedett forgalom hatására a fürdőtelep tulajdonosai további fejlesztésekben gondolkodtak, szállodák építését, konyhakertészet, villanytelep és disznóhizlalda telepítését is tervezték.

„Monte Carlo”: a második nagyszabású, egységes terv megszületése, avagy a '30-as évek

³ Lásd Bugovics 2007.

A Club Aliga történetében sok Balatoni településhez hasonlóan meghatározó volt az 1930-as évek időszaka. A Budapesthez legközelebb fekvő Balatoni települést is érintette az az ekkor indult folyamat, hogy a Balaton-parti üdülés egyre népszerűbbé vált, továbbá a 30-as években végrehajtott villanyvasút kiépítése hatására még gyorsabban megközelíthetővé vált a terület, és ez tovább élénkítette a fejlesztéseket.⁴

1943-ban a kor modern építészetének két tehetséges fiatal képviselője - Olgyay Aladár és Olgyay Viktor – megbízást kap egy nagyszabású, egységes fejlesztési terv elkészítésére Balatonaliga fürdőtelepére vonatkozóan. Ahogy a tervezőpáros írja: „Az egykézben lévő birtok megátolta a haladást. Mikor 1943-ban egy erre alakult részvénytársaság felismerte a hely természeti szépségeit, az új fürdőtelep terveit szinte érintetlen tereprészekre lehetett elkészíteni. Ennek a tervnek célja egységes beépítettségű fürdőhely, minden kultúrszükségletnek megfelelő első vonalbeli nyaralóhely megteremtése volt.”⁵ A terület népszerűsége rengeteg befektetőt vonzott. A háborús hiány ellenére 1943-ban Monte Carlo néven kezdődött meg az aligai fürdőtelepen a luxusépítkezés. 54-54 luxuslakással, klubházakkal, szabadtéri színpaddal és tenispályákkal ellátott három nagy szállót terveztek építeni, sőt, a Balaton medrének egy részét is fel akarták tölteni. Az elkészült beépítési terveknek megfelelően, 1943-ban már el is indul 2 új szálló építése az Olgyay testvérek tervei alapján.⁶

A Csongor és Tünde egyszerű, harántfalas, hasáb formájú, tipikusan balatoni szállóépületek - a tó felé tájolt szobákkal és erkélysorral épültek. Tiszta, racionális szerkesztésükkel, és a helyhez kötődő markáns terméskő burkolatukkal egyértelműen mutatják a háború előtti modern szállók jellegzetességeit. A nagy üvegfelületek „beengedik” a táj, a Balaton látványát a szobákba, a racionális térszervezés egyszerű, jól működő rendszert biztosít, a terméskő alkalmazása pedig a helyhez kötődő, regionális vonásokat ad a modern szellemű épületnek. A jelenleg látható drótüveg mellvédek, alumínium szerkezetek már a szocialista időszak lenyomatai.

Ezzel mintegy párhuzamba állítható az ebben az időszakban a Balaton part többi területére vonatkozóan is megindult egységes koncepció szerinti a gondolkodás. Ekkoriban az építész szakma figyelve - többek között a Balaton-parton megindult intenzív építkezések minőségi problémái miatt is - a Balaton fejlesztése felé fordult.⁷ A kor szakfolyóiratai rendszeresen publikáltak a Balaton-partra javasolható terveket, valamint írások is gyakran megjelentek a nyaralótervezés irányelveiről. Fontos szempont volt, hogy a tervezendő épületek típusát csakis a helyi éghajlat, helyi anyagok, és a környék sajátos építészeti karakterének figyelembevételével szabad kikísérletezni.

'30-as évek, községházból étterem

Ebből az időszakból származik a fürdőterület aktuális újragondolása szempontjából kiemelten érdekes emlék, az Olgyay testvérek által tervezett, később **étterem**mé (konferenciateremmé) átalakított egykori **községház**. Az 1910-ben született ikerpár a háborút megelőzően és rövid

⁴ Ebben az időben már rendszeres autóbuszjáratok is közlekedtek, és gyakoriak voltak az egynapos, a fürdő területére szervezett kirándulások is. lásd Heinrich- Szita 2011.

⁵ Lásd: Művek, művészek. Arts and Artist in Hungary Olgyay & Olgyay építészek. Budapest, Budai István, 1946.

⁶ Csongor és Tünde – ma I. és II. szálló

⁷ A minőségi probléma sok esetben összefüggött azzal, hogy „modern üdülő villa” kialakítására, azaz a modern életforma számára nem állt rendelkezésre megfelelő építészeti minta (sem funkcionálisan sem szerkezetileg) lásd Wettstein 2016.

ideig a háború után a magyarországi modern építészet fontos képviselőiként, élénk szellemi és társasági életet éltek. Terveiket nyitottság, folyamatos kísérletezés, újítás, formailag pedig modern elegancia jellemzi. Már itthoni munkáik során foglalkoztak az akkoriban még nagyon újak számító klimatikus építészet elvi és műszaki kérdéseivel, ami a modern építészeti megközelítés természetére való nyitottságát tükrözi. Ez a szellemiség érvényesült az épület telepítésénél, tájolásánál is, ahol vélhetően már tudatosan figyelembe vették az időjárás, és a domborzat összefüggéseit is. Mégis, az alaprajzi szervezésnél nyilvánvalóan a legmeghatározóbb szempont a Balaton szabadon feltáruló látványa lehetett.

A modern építészet „mediterrán” attitűdje kidomborodik a Balaton sajátos atmoszférájában.⁸ Olgyayék épülete ebbe az élő természetbe harmonikusan belesimul, védelmet talál a növényzet között a partfal közelében, és befogadja az azt körülölelő szépséget. Azt láthatjuk, hogy itt a tervezők modern szellemiségű alkotásában összeér „az építészet érzéki és intellektuális” vonása.⁹ Míg a Balaton felé megnyitott hatalmas üvegfelületek beengedik a tó folyamatosan változó, „varázslatos” fényeit, és a hatalmas vízfelület magával ragadó látványát, a racionálisan, azaz pontosan kiszervezett módon hátrébb húzott szerkezeteknek köszönhető „árnyékoló” a nagyobb beesési szögben érkező napsugarakat kizárja, az alacsonyabb szögben érkező hasznosítható téli napsugarakat viszont beengedi a belső terekbe. A racionális átgondoltságához még hozzátartozik, hogy légfűtő csatornákkal készült a ház, ami vélhetően a légkondicionálás későbbi kialakításának biztosított előre lehetőséget. Ezt a lehetőséget később a hatvanas évek felújításai során észrevették, de utólagos hasznosítása megállt a felvetések szintjén, ami jól mutatja a két tervezési folyamat közötti különbségeket.¹⁰ Az egyik egy a korát messze meghaladó, előrelátó komplex tervezői attitűd, a másik egy nehézkes állami struktúra, ami bizonyos szakemberek adott részterületeken megnyilvánuló racionalitása ellenére sem tud élni azokkal a lehetőségekkel, amelyek előre gondolkodó elődeitől rámaradtak.¹¹

Olgyayék épülete a racionalitáson túl, magán hordozza a '30-as évek modernjének finom eleganciáját. Ez nyilvánul a homlokzat diszkrétén megmozdított tömegelemeinek könnyedségén, a nyílászáró osztás játékosságában, a filigrán fém üvegtartó szerkezetekben, a karcsú beton/műkő tartó oszlopokban, és a lépcsőkorklátoktól a burkolatokig, minden részletében végiggondolt, egyszerű és harmonikus designban. Erre a könnyed modern rétegre rakódott rá később a '60-as évek egészen más körülmények között született, egészen más szellemiségű (és más minőségű) átalakítása. Az épület bővítésénél láthatóan csak szűken értelmezett racionális szempontok játszottak közre.

Kisajátítások: a harmadik nagyszabású beavatkozás, avagy '45 után

1948-ban Rákosi Mátyás államosította a településen található villákat. Ifjúmunkásokat és szegénysorú gyerekeket nyaraltattak bennük,¹² később viszont annyira megtetszett neki a

⁸ Ivánka András: Itáliában... „Az égnek abból a kék színéből jöttem rá arra, hogy a modern építészet – amely nyitottá tette az épületeket a természet és az atmoszféra felé – a mediterrán vidékről ered, és hogy Le Corbusier mindig is a mediterrán kultúráról beszélt.” Vámos 2000.

⁹ Szintén Ivánka megfogalmazása szerint a '30-as években a magyarországi modern sikeres folyamatai után már országos szinten is majdnem beérett, viszont a II. Világháború megtörte haladását, és később is több okból háttérbe szorulva fejlődhetett csak tovább, bővebben lásd Vámos 2000.

¹⁰ Műleírás, 1960. Sebők Imre építész tervező, felveti a csatornák hasznosításának megfontolását.

¹¹ Az átalakítás tervezéséről fennmaradt iratok tanúsága szerint a gépész szakember jelezte a légcsonna adta lehetőségeket, javasolta a hasznosításukat, azonban erre végül nem került sor.

¹² Szántó 2013, pp. 131.

terület, hogy még 1948-ban a legfelsőbb pártvezetés döntése alapján a kommunista párt pártüdülő céljára kisajátította a települést.¹³ Az aligai területet két részre osztották: „Aliga I.” néven a pártalkalmazottak vehették igénybe az ingyenes üdülést, míg az „Aliga II.” egy géppisztolyos őrkkel védett elzárt terület volt a párt vezetői számára. Ekkoriban a régi villák nagy részét még megtartották, új építés még csak elvétve fordult elő ebben az időben. Tehát a „drasztikus beavatkozás”, a kisajátítások ellenére a területen a komolyabb fejlesztések valójában megálltak a Club Aliga akkoriban már elzárt, és kiemelt jelentőségű területén is. Összesen egy „szocreál” épület található az üdülőtelepen, ez nyilván nem véletlenül éppen a külföldről érkező, kiemelten fontos, magas rangú vendégek fogadására fenntartott „külügyi villa” volt.¹⁴

Ekkor a Balaton többi területének fejlesztése is megtorpant. A második világháború után hosszú ideig ugyanis nem volt téma a Balaton fejlesztésének ügye, viszont ezzel együtt az egykor luxusnak számító Balaton-parti nyaralás fokozatosan, egyre inkább hétköznapi igényné vált. Jellemző, hogy a szocialista realizmus ideológiájának kényszere éppen egybe esett a fejlesztések megtorpanásával, így - egy két kivételtől eltekintve - a monumentalitásra törekvő reprezentatív formaképzés nem terjedt el a Balaton környékén.¹⁵

I. Elnöki villa

A szocialista-realista stílusban épült földszintes villaépület, részben alápincézett, egységes tömegű, kontyolt tetős kialakítású üdülő, tervezője Zöld Emil. Alapvetően a tó látványára szerkesztett alaprajzi elrendezése a Balaton felé teljesen nyitottá teszi, míg az út felőli oldala meglehetősen zárt szerkesztésű. Karakteres eleme a tó felőli oldalon végigvezetett archaizáló oszlopsor. Említésre méltóak igényes kiképzésű vasalatai is. Azzal együtt, hogy félreérthetetlenül hordozza a szocreál jellegzetes vonásait, mégis – talán a tópart sajátos „mediterrán légkörének” köszönhetően – sokkal inkább barátságos, mint hivalkodó és reprezentatív.

A fejlesztések újraindulása: a kádár korszak, avagy a '60-as évek

Idővel a kormányzat felismerte a Balatonban rejlő lehetőségeket. A Rákosi-rendszer diktatúrája után a Kádár-rendszer a „magánélet nyugalmát” hirdette, ami a folyamatos ideológiai offenzíva után egyfajta „látszatautonómiával” járt. Ahogy György Péter fogalmaz: a Kádár-rendszer stabilitása múlt azon, hogy „*az egyedülien adott világ a lehetőségekhez képest otthonos legyen*”.¹⁶

Újraszervezték a Balatoni Intéző Bizottságot (BIB), és az Építésügyi Minisztérium Város- és Községrendezési Főosztálya 1957 elején a VÁROSTERV-nél megrendelte a Balaton-parti

¹³ Rákosi Mátyásnak májustól októberig szinte minden hétvégét lent töltött feleségével. A Pártbizottsági tagok itt ingyenes ellátást kaptak, ha bármire szükségük volt csak telefonáltak és biciklivel szolgálták ki őket. A legmagasabb fokú biztonság miatt a felszolgálás előtt külön orvosok ellenőrizték az ételek minőségét. Lásd Szántó 2013.

¹⁴ Ebben az épületben látták vendégül egykor többek között Hruscsovot, Gagarint, Fidel Castrót, és Honeckert is. lásd Szántó 2013, p. 95. és p. 102.

¹⁵ Lásd Wettstein 2016. Kivétel Balatonalmádi '50-es évekbeli strandépítkezése, ahol a bejárati kolonnád és a szimmetrikus tömegképzés utal a kor realizmusára, de a helyi homokkő alkalmazása és a tagozatoktól mentes homlokzat a háború előtti modern tóparti kísérletekre is támaszkodott.

¹⁶ György 2014., p. 68.

fejlesztések egységes keretűl szolgáló regionális tervvázlatot, az ÉM pedig létrehozta a hatósági jogkörrel is rendelkező főépítési munkakört. A tervben megjelölték a jelentősebb szórakozó és gyógyhelyeket, és ezzel párhuzamosan a tó körüli települések számára településszerkezeti vázlatok is készültek.¹⁷

Ebből a folyamatból Balatonaliga speciális státusza miatt kimaradt. Az aligai fejlesztések a Balaton többi területétől eltérően és részben „titkosan” zajlottak. Erre utal egyrészt, hogy a Balaton Regionális Terven gyakorlatilag nem szerepel, éppen csak megjelölték az üdülő területet, és az illetékes járási tanács építési ügyeket rögzítő iktatókönyveiben is csak véletlenszerűen egy-egy épület került bejegyzésre ebből az időszakból. Jellemzően az alárendeltebb funkciójú szolgálati lakásokról, valamint gépészeti engedélyezési ügyekről van nyilvántartott anyag, bár érdekes, hogy egy-egy Aliga II. területén található villa épülete is bekerült valamilyen okból a nyilvántartási rendszerbe. A legtöbb - ebben az időszakban épült - villáról azonban a járási tanács iktatókönyveiben nem szerepel adat.¹⁸

Míg a Balaton többi kiemelt területén a regionális koncepció elvei érvényesülnek az épületek kialakítása szintjén, az építészek a beépítést és karaktert is felvázoló ún. koordinációs tervek alapján dolgozták ki terveiket, addig Aligán nem mutatható ki ilyen egységes tervezettség-szervezettség. Alapvetően a régebbi, főként századfordulós villák szerveződése határozta meg az üdülő struktúráját, azonban az új beépítéseknek, az egész területre vonatkozó egységes terv alapján történő fejlesztésére nem utal jel. Inkább a funkcionális igények kielégítése tűnt meghatározó szempontnak, és esetleg az egymáshoz közel fekvő épületek arculatának, az épületek telepítésének minimális összehangolása lehetett cél.¹⁹

Ebben az időszakban általánosan jellemző, hogy az új Balaton-parti épületeket a nagy tervezővállalatok fiatal építészei tervezhették meg. A modern építészet elfogadottá válásának²⁰ folyamata éppen a Balaton-parti fejlesztések ismételt megindulásával zajlott egyszerre, ugyanakkor a szocreál kényszere a Balaton-parti fejlesztések leállításával esett egy időbe. A fentiek hatására izgalmas formai és szerkezeti kísérletezéseknek emlékét őrzik ennek a korszaknak a Balaton-parti épületei.²¹

Ez az építészeti „fellendülés” Aligát sem kerülte el. A telep talán legizgalmasabb, legegységesebben kialakított épületei éppen erre az időszakra tehetőek. A párt saját igényeinek

¹⁷Balatonföldvár, Füred, Hévíz, Keszthely, míg kiránduló célként Tihanyt, Badacsonyt és Szigligetet jelölték meg. A tervben két új települést is tervbe vettek: „tömeglecsapoló” helyként Badacsonytomajt, ami a kőbányászat felhagyásával válhatott üdülőterületté, és a Győröktől keletre fekvő beépítetlen területet, aminek Ausztria felé biztosított gyors összeköttetése a külföldi turisták számára válhatott vonzóvá, lásd Wettstein 2016.

¹⁸A Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára őrzi az Aligával kapcsolatos építéshatósági ügyek archív iratait. Az iktatókönyvek hozzáférhetőek, azonban néhány kivételtől eltekintve az Aligai építésekre vonatkozóan nem található bennük érdemi információ.

¹⁹Az ÁÉTV tervek között néhány műleírásban van arra utalás, hogy a már meglévő szomszéd épületek figyelembevételével helyezték el az újakat. Kisebb alaprajzi gesztusokkal próbáltak illeszkedni a meglévő beépítésekhez, azonban az egész fürdő karakterén nem érződik egy összefüggő tervezettség, és erre utaló dokumentum sem került elő.

²⁰„A második modern” időszaka.

²¹Ebben az időszakban a megnövekedett forgalom igényeinek kezelésére többek között a Polónyi Károly és Klimov Borisz által közösen tervezett variálható vázrendszert alkalmazták. Ezeknek a szerkezetek könnyed megjelenése meghatározó elemévé vált a balatoni strandok épületeinek.

kiszolgálására kialakított, elzárt üdülőtelep tervezési munkálatait az ÁÉTV²² kapta feladatául. Az új épületek tervei, a nagy tervezővállalatok működésének megfelelően, egy több lépcsős előkészítő, ellenőrző folyamat eredményeként születtek meg. Ács Tamás tervező mérnök visszaemlékezéséből²³ kicsit részletesebben is megismerhető, hogy hogyan zajlott a tervezés folyamata. A tervező visszaemlékezése szerint ezekkel a tervekkel „a kivitelezéskor nem volt gond”, mivel sok tapasztalt szakember részvételével, gondos munka eredményeként jöttek létre. Az üdülőtelep épületeinek együtteséből az ebben az időszakban épült villák (IV; V/a; V; VI; és valamilyen szinten még talán a II-III; sz. villák) építészeti minőségükön túl, egységes „terv alapján” történt telepítésükkel, egységes karakterükkel is kiemelkednek az üdülőtelep többi alkotásai közül. A korra jellemző, eredeti formájában szintén izgalmas, minőségi épület még a parti „Büfésor”.

IV. villa: a Kádár villa

Az üdülőtelep emblematikus épülete, a kizárólagosan Kádár János számára fenntartott villa. A 70-es évekre jellemző földszintes, lapostetős, terméskő burkolatú épület, faltól-falig érő elegáns üvegfelületekkel, pergolákkal, fa lamellákkal. Érdekessége a külső és belső tér teljesen lezárható, óriás falamellákkal történő variálhatósága. A terasz kettős, átmeneti jellegét a kívülre épített kandalló még tovább hangsúlyozza. Kádárnak – elmondások szerint ennek a villának a helyén – volt egy másik, jóval szerényebb saját villája, amit „meglepetésként” lebontottak és helyette épült a IV. sz. villa. Ezt az ún. IV. sz. épületet 1964 körül építette számára a párt.²⁴ A visszaemlékezések, elbeszélések szerint a pártvezető nem szerette igazán az elegáns kialakítású, modern jellegű villát.²⁵ A külvilág felé kommunikált szerénység ellenére a budai villája neobarokk bútorokkal, súlyos perzsaszőnyegekkel, és igényes festményekkel volt berendezve, a kertjében pedig megépíttetett egy úszómedencét, amit csak később temettetett be, és engedett át az otthon tartott csirkék számára.²⁶

²² Ács Tamás építésztervező 2009-es visszaemlékezése. Amikor az MSZMP-nél beruházási vagy felújítási igény merült fel, a legtöbbször (az esetek 90-95 %-ban) az Általános Épület Tervező Vállalat készítette a szükséges terveket.

²³ A tervezési munka megrendelését a beruházási osztály adta ki. A beruházási osztály vezetője ebben az időben vendéglátós szakember volt, de ahogy jellemzik, „kiváló felkészültséggel és kiváló emberismerettel rendelkezett”. Az alosztályba építészek, gépészek villamosmérnökök tartoztak. A visszaemlékezés szerint, mindannyian tapasztalt középkorú szakemberek. A beruházási osztály tehát részletes tervezési programot készített helyiséglistával, alapterületek és gépészeti igények megjelölésével. A tervezési program alapján a tervező több változatot készített vázlattervi szinten, amiket a beruházási alosztály mérnökeivel szükség esetén több menetben is megkonzultált. Amikor kialakult az alaprajzi szerkezet és homlokzati rendszer, ami mindenki számára elfogadható volt, a terveket be kellett mutatni az MSZMP KB. tervtanácsán. A tervtanácsokon részt vettek a beruházással érintett vezetők is, pl. üdülő igazgatók, főmérnökök, stb. Ezek után került a terv a vállalati tervtanács elé. Ezt a tervtanácsot az ÁÉTV műszaki osztálya működtette. Részt vett benne - többek között - az ÁÉTV főmérnöke dr. Gádoros Lajos, és meghívott építészek (többek között Pázmándy Margit, Dúl Dezső, Rimanóczy Jenő, továbbá a gépész főmérnök és a statikus főmérnök is. A visszaemlékezés szerint meglehetősen „mélyreható” zsűrizések voltak ezek az alkalmak. Sikeres zsűrizés után a tervet le kellett adni a műszaki osztályon, ahol tapasztalt, idősebb tervezők felülvizsgálták ismét, nem tartalmaz-e műszaki hibákat a terv, vagy valamilyen jogszabállyal ellentétes megoldást. Ez után az ellenőrzés után kerülhetett a terv a dokumentációs csoporthoz, ahol sokszorosították, összerakták és postázták a terveket.

²⁴ Tervező: ÁÉTV - Ács Tamás.

²⁵ Amikor meglátta a „felújított” nyaralót, azonnal haza akart menni. A „felújítási akcióban” résztvevőkre – a visszaemlékezések szerint – csúnyán megharagudott, lásd Szántó 2013., p. 119.

²⁶ Bővebben lásd Majtényi 2009.

Ellenérzése talán inkább a hatalmi reprezentációt megtestesítő neobarokk megformálástól merőben idegen, modern jellegű kialakításnak szólhatott.²⁷

Érdekes, hogy épp a pártvezető számára terveztek egy ilyen határozottan a modernnel rokonítható épületet. Erre némiképp magyarázattal szolgál György Péter, amikor azt írja, hogy „*a magyar kultúrpolitika egyszemélyi felelőse és irányítója Révai József, az irodalom kitűnő ismerője és tudósa, a fennhatósága alá tartozó építészethez azonban éppoly keveset értett, mint irodalmár társai általában*”.²⁸ A szocializmus – ahogy írja – „*nem a jövő kikényszerítéséről folyó szimbolikus beszéd, hanem a jelenben felépülő terek belakása, otthonossá változtatása*.”...és...*ebben a kontextusban a kortárs építészet jelentős része tehát bármiféle ideológiai manifesztum nélkül, némán folytathatta a modernizmus hagyományát,*” mint annak számos nivós példáját láthatjuk országszerte, és a Club Aliga területén ma is. A Club Aliga területe talán annyiban kivételes még, hogy itt kiemelt funkciója miatt sok esetben – az országban általánoshoz képest – nivósabb anyagokat használhattak.²⁹ Ennek az épületnek – és a vele rokonságot mutató többi villa esetében is egy meglehetősen ellentmondásos, elsősorban gondolati kontinuitás mutatkozik meg.³⁰

V./a – VI. villa

Az V. villa jobb és bal oldalán épült két egyforma, a 60-as évek elején tervezett épület.³¹ A korszakra jellemző terméskő burkolatos, lapostetős, földszintes kialakítás a jellegzetes beton lamellákkal és a tereptől ellebegtetett földszinti födémmel, lebegő lépcsőkkel, a modern szellemiségével mutat rokonságot. A két villa léptékével, anyaghasználatával, visszafogottságával finoman illeszkedik a természeti környezetbe. A közvetlenül a Balaton partján álló két épület teljesen nyitott a tó felé, azonban a körjük telepített növényzet - a kilátás megszüntetése nélkül - mégis egyfajta intimitást biztosít a nyaralóknak. Ezt a fajta érzékeny környezeti szituációt, a kint/bent, nyitott/védett terek átmenetiségét a betonlamellák szépen átvezetik a homlokzatokra, a padló „lebegtetése” pedig még finomabbá, megfoghatatlanabbá teszik az épület és a környezet, a természet határát. A terveket Rajkányi Lajos készítette Dúl Dezső műtermében. Rajkányi Lajosról kevesebb információ maradt fenn, de az egyértelműen látszik, és a tervezési folyamat hierarchikus felépítéséből is következik, hogy a műteremvezető hatása erősen érvényesül a terveken.

Visszaesés, avagy a '60-as évek vége, '70-es évek eleje

A 60-as évek közepétől egyre kevesebb forrás állt rendelkezésre a Balaton fejlesztésére. A BIB munkájához az alapvető infrastrukturális fejlesztések elmaradtak, miközben egyre több ember látogatott el az egyre népszerűbb Balatonra. A bizonyos szintig egységesnek mondható tervszerű fejlesztés tehát ismét megtorpant, ugyanakkor közben sorban épültek a vállalati és szakszervezeti (SZOT) üdülők.

²⁷ Erdősi 2006., p. 178.

²⁸ György 2014., p. 139.

²⁹ Keresni a semmiből, keresni a lényeg/Részletek Ivánka Andrásal készült beszélgetésekből in: Vámos D. (szerk.), Arc'4 Egy megtalált ház Budapest, Gyorsjelentés Kiadó, 2000., p. 49.

³⁰ Ahogy a modernnel szemben álló rendszer a megtagadott – marginalizált korábbi elit haladó szellemiségével mutat rokonságot.

³¹ Tehát a IV. villa közvetlen szomszédságában (még a kisebb „rég villa” mellé tervezve) épültek. A IV. villa modern kialakítása, a tervrajzok tanúsága szerint csak később készült el.

A magánépítkezések területén továbbra sem sikerült visszaszorítani az engedély nélküli építkezések számát, továbbra is hiányoztak a színvonalas tervek, és továbbra is meghatározó volt a kivitelező kisiparosok által készített „tervek” alapján történő építkezés. A kis építkezéseknek a problémáját igyekezett kezelni a vízparti építkezőknek szóló (népszerű) tanácsadó könyv kiadása is.³² Mindeközben a tömeges igények gyors kielégítésére a korábbiaknál nagyobb léptékű hotelek építésére került sor.³³ Ez a fajta gyors, egyre inkább előregyártott elemekből építkező „későmodern” építészet mind léptékében és anyaghasználatában, mind részletképzésében már egyértelműen elszakadt a korábbi regionális modern szellemiségű épületektől. Ez a folyamat is érzékelhető a Club Aliga területén.

A III. szálló (előregyártás)

Az előregyártott elemekből épített szálloda típusra jellegzetes példa az Aliga I. területén található III. szálló A 70-es években épült, földszint (+szerelőszint) + három emelet, panelos szerkezetű épület. Láthatóan két ütemben épült fel, a Balaton felé eső részt később toldották a szállóhoz. Mint előre gyártott szerkezetekből készített épület, talán az egyik legjellegzetesebb 70-es évekből származó eleme a fürdőterületnek. György Péterre utalva leginkább az előre gyártott típusépítészetben valósította meg szellemiségét a Kádár korszak. Nem igazán volt sem ideje, sem kapacitása a rendszernek arra, hogy kompletten az egész magyar építészetet kézben tartsa és átformálja azt.³⁴ A maga korában teljes mértékben az „újítás” (cezúra) szellemében készült épület, hordozza a Kádár-korszak „állandósult jelenének” jellegzetes vonásait. Az „állandósult jelen” megszűnésével, az „időbe vetetten” azonban kiüresedett, „korszerűtlenné” válik, a folytathatóság lehetősége nélkül.

Ennek az időszaknak a jellegzetessége a kis magánépítkezések „tákoltsága” jellege is érdekes módon megjelenik a fürdőterület épületállományán. Kérdés, hogy ekkorra megváltozott-e valami az ÁÉTV munkamódszerében, vagy a meghatározó szakemberei változtak meg. Mindenesetre az tény, hogy határozott visszaesés érződik a legtöbb 70-es évekből beavatkozás építészeti színvonalában, erre a tervezésbeli visszaesésből fakadó disszonanciára példa a VII. villa.

VII. villa

Átalakított, a régi helyszínrajzok tanúsága szerint a 20. sz. elején épült villa. Építési korának stílusjegyeit a nyílászárók osztásai, egyszerű de jellegzetes díszítései, valamint az épület alaprajzi formája, tömegalakítása hordozza. Az épület burkolatai és a szocializmus jellegzetes sárga drótüveg terasz mellvédjei viszont már a pártüdülő időszakának lenyomatai. Ebben az értelemben a folytonosság itt fizikai szinten is értelmezhető, viszont a villa mostani megjelenése egy meglehetősen bizarr, szinte karikatúra-szerű példája annak, hogy mi következik abból, ha a különböző – akár egymást követő - korszakok, még ha egymás mellett is élnek, de nem kommunikálnak egymással. Itt a szocializmus idején bekövetkezett-deklarált „cezúra”³⁵ és az egyfajta kulturális „tehetetlenség”-ből következő „folytonosság” együttélésének skizofrén vonásai rajzolódnak ki bántóan. Az épület tehát sűrítve jeleníti meg a „szakítás és kontinuitás, cezúra és hagyomány” disszonáns együttélését. Ez a disszonáns

³² Callmeyer Ferenc - Rojkó Ervin: Hétvégi házak-nyaralók, Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1972.

³³ Erre példa a keszthelyi Helikon Szálló, vagy az almádi Hotel Aurora, vagy a Siófoki szálloda.

³⁴ György 2014., p. 137.

³⁵ Az eredeti épület annak a társadalmi rétegnek az életmódját képviseli, amit a következő rendszer (mind Rákosi, mind Kádár ideje alatt) próbált ellehetetleníteni, háttérbe szorítani, megszüntetni. Lásd: György 2014.

viszony tükrözi a pártüdüző közönségének ellentmondásos viszonyát a múlthoz, azaz a korábbi társadalmi elit kulturális örökségéhez. Ebben nem volt különbség Rákosi-, vagy a Kádár-éra között.³⁶ Igazolódni látszik György Péter állítása, miszerint „*úgy történt, hogy az ideológiai diktatúrának nem állt elég idő a rendelkezésére az épített tér radikális átalakításának nagy léptékben is érvényes programjához*”.³⁷ Ez a kiforratlan, bizonytalan kapcsolat a régi és az új elemek között, vélhetően a Kádár-éra eszmerendszerének erre „a légyeres ideológiai terére” vezethető vissza.

Posztmodern hatások: a '70-es évek vége, 80-as évek eleje

A 70-es évek vége felé egyre egyértelműbben érződött egyfajta „posztmodern” fordulat a Balatonparti építkezésekben; az építészeti stratégiák egyre markánsabban elfordultak az absztrakt, „regionális modern” szellemiségtől. A Balaton-part átalakulása látványos fordulatokat vett. Jellemzőjévé vált a léptékváltásból, az „elmosódó határokból” adódó, összekeveredő területi identitások megjelenése. Erre példa a fürdő területén, a hazai organikus építészettel rokonítható „új postaépület”.

Az Új posta épülete, posztmodern hatások

A gyakorlatilag már „posztmodernnek” tekinthető szellemiség is megjelenik Aliga épületegyüttesében. Erre példa az Új posta épülete is. 70-es években épült, földszintes nyeregtetős kialakítású. Íves tetőformája, csúcsíves tetőablakai a magyarországi organikus építészeti irányzattal rokoníthatóak. Bábos fakorlátja nem annyira az épület karakteréhez tartozik hozzá, sokkal inkább egy megoldatlan-kitalálatlan részlet „egyszerű megoldásának” tekinthető. Az épület szintén kissé disszonáns egyvelege a hagyomány és az újítás szellemének, azonban ez a keveredés ebben az esetben kevésbé bántó, mint több korábban ismertetett, a 70-es években átalakított, vagy újonnan épített nyaraló esetében. Ez magyarázható talán azzal is, hogy ebben az esetben egy koherensebb és - még ha több ponton vitatható is, de - erősebb építészeti „gondolat”, koncepció rendezi egységbe a hagyományosabb és a 70-es években „újnak” számító építészeti elemeket.

CLUB³⁸ ALIGA, A NEGYEDIK ÁTFOGÓ FEJLESZTÉSI KONCEPCIÓ (avagy a jelen - összegzés)

A mai fürdőtelep kialakulásának történeti szálain végighaladva látszik, hogy valójában építészeti nem emelkedik ki a Balaton parti üdülők sorából³⁹. Épületei megjelenését, karakterét, építésük korszakának sajátosságai határozzák meg elsősorban, a szakítás és kontinuitás, cezúra és hagyomány sokszor disszonáns, néha harmonikus együttélésével. Örökségi szempontból tehát, a terület kiemelt jelentőségét speciális politikatörténeti

³⁶ A második világháború utáni uralmi elit meg sem próbálta, hogy új ízlés, stílus meghonosítója legyen: semmilyen vonzalmat nem érzett a modernség, az esztétikai kísérletezés iránt. Tény, hogy a kommunizmus már réges-rég túl volt kezdeti modernista, avantgárd korszakán, a témához lásd Hammerstein 2010.

³⁷ György 2014., p. 135.

³⁸ A jelenlegi tulajdonos a fürdőterület fejlesztés tervezése kapcsán tudatosan kerüli a „Club” elnevezést, ezzel is szeretné kifejezni, hogy a korábbi elzárt világ után most egy nyitott időszak következik.

³⁹ A Kádár villa és a környezetében található pár modern stílusú villa, a volt étterem épület, és természetesen a kápolna – mint különböző korszakból származó nívós építészeti emlékek védelemre érdemesek, úgy mint a századfordulóról egységes megjelenéssel megmaradt néhány „romantikus” villa (lásd épületjegyzék: Bíró villa, Szász villa, stb).

vonatkozásai adják. Ennek a speciális örökségnek kezelése így még nagyobb körültekintést igényel.⁴⁰ Erre az örökségre való tervezői reflektálás lehet egy jól megválasztott új funkció⁴¹, egy tudatosan vállalt, pl. kulturális arculat.⁴² Egy ilyen jól megválasztott, következetesen kidolgozott kulturális attitűd finom eszközökkel teremtheti meg a „teret” az emlékezet számára arra, hogy a sok szempontból nehezen kezelhető örökség megtalálja a helyét a társadalom különböző rejtett, vagy éppen „túlbeszél” rétegeiben.⁴³

MELLÉKLETEK

Képi melléklet

ANNOTÁLT BIBLIOGRÁFIA

Vámosy Ferenc: Közösség és kultúra. Régiók és identitás, szellemi ökonómia. In: Vámosy F.: Az építészet története, a modern mozgalom és a későmodern, Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., 2002.

A szerző rögtön az esszé elején leszögezi, hogy az építészet „közösségi tevékenység eredménye, ezer szállal kötődik a társadalom életének legkülönbözőbb területeihez, az anyagi és szellemi kultúra egészéhez”. Ez a megközelítés kijelöl egy határozott irányt, ami átvezethet az emberrel és a társadalommal foglalkozó tudományok felé. Ezt az „ezer szállal” a társadalomhoz kötődést ki is fejti részletesebben, miszerint az építés *bázisa* mindig is összefüggésben volt az adott társadalom gazdasági (és társadalmi) fejlettségével, de a szociális szféra, a mikro-és makroközösségek világa, a családforma és a társadalmi struktúra is, mint a *térigény* alapvető befolyással bírt az építészeti tevékenységekre. Ezen túlmenően ő is megerősíti azt az állítást, hogy az épített környezet alakulása is visszahat a társadalomra, kultúrát jelent(het) a benne élők számára. Mint ahogy az építészet megnyilvánulása erősen összefügg a társadalom rendszerével, magán hordozza annak ellentmondásait is.

Bodor Péter: Az emlékezés identitás és diszkurzus hálózata. Emlékezés, identitás diszkurzus l'Harmattan Kiadó, Budapest, 2015.

Az esszé a szerző bevezetője az *emlékezés identitás diszkurzus* című gyűjteményhez. A kötetben több különböző megközelítésű, de alapvetően a humán tudományok területéről származó írás olvasható. Bodor Péter ennek a gyűjteménynek kapcsán fejti ki nézeteit a címben szereplő fogalmakról.

A fogalmak többféle megközelítésének vizsgálata, sokat segít a saját kutatásomban, az örökségvédelemhez szorosan kapcsolódó „emlékezet és identitás” fogalmainak megragadásában.

Ahogy írja, az emlékezés, identitás számos jelentésréteggel rendelkezik. Ezeknek a különböző rétegeknek az egymás mellé helyezése, a közös gondolkodás és beszéd kiindulópontjai lehetnek. Ezek a fogalmak, és jelentésük rétegződése, a köznapi beszédben is megjelenik, azonban az különösen érdekesnek tűnik, hogy a különböző diszciplínák hogyan használják

⁴⁰ Így, hogy szinte teljesen tisztán politikatörténeti, és kevésbé építészettörténeti emlékekről van szó.

⁴¹ Pl a régi elzárt elit club most nyitottá vélik, és pl. mint oktatási központ a társadalom szolgálatába áll.

⁴² Mint ahogy a Balaton parti kiemelt turisztikai célpontoknak sokszor jellegzetes karaktere van, pl: Siófok-buli hely, Tihany-apátság, stb.

⁴³ Nem élményparkként, vagy skanzenként kezelve.

ezeket a terminusokat. (Különböző tehát a társadalomtudományok, a bölcsészek és a humán tudományok művelőinek megközelítése.) *Ezek a fogalmak - és a rétegeik - át is hatják egymást.* Egyikről beszélve a másikba ütközünk (mint ahogy írja a szerző). Az emlékezés megjelenik mind az egyén, mind a különféle kisebb nagyobb csoportok tevékenységében, önfelfogásában. „Az emlékezés egyénre összpontosító pszichológiai vizsgálódását a társadalmi folyamatok vizsgálataihoz köti a kollektív emlékezés vonatkozásainak vizsgálata.”

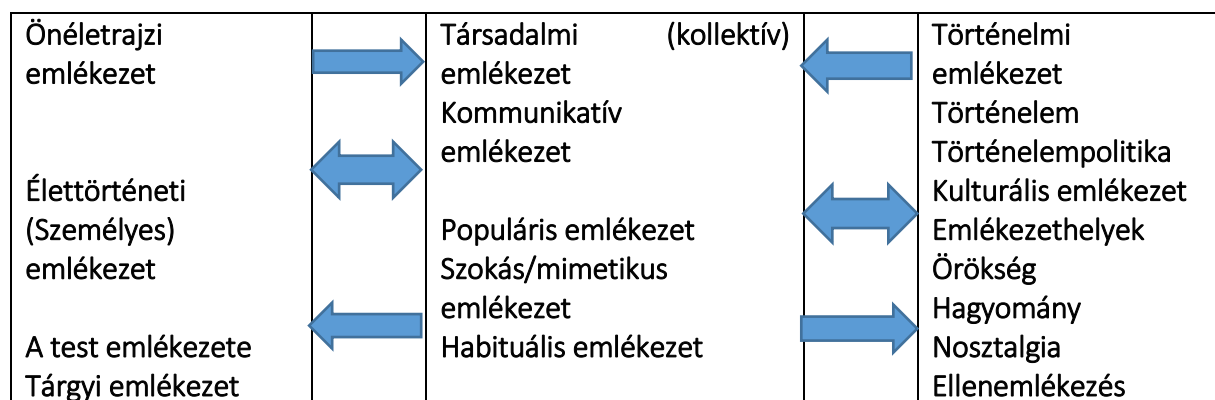
Dúll Andrea: Az identitás környezetpszichológiai értelmezése, helyézés, helykötődés, helyidentitás. In: Bodor P. (szerk.): *Emlékezés, identitás* diszkurzus. l'Harmattan Kiadó, Budapest, 2015.

Dúll Andrea a környezetpszichológia szempontjából vizsgálja az emlékezés és identitás kérdéseit. Kutatása érinti a hely-helykötődés, mint az „én-; a self-identitás” lényeges összetevőjét. Rámutat arra, hogy a pozitív énidentitás fontos része a helyidentitás, azonosulás egy hellyel, és az ember „helyének” negatív megítélése ambivalens énidentáshoz vezet. Vizsgálja a személyes és társas identitás mibenlétét, az identitás – és megélt tér kapcsolódásának mintázatait. Érdekes többek között az a megállapítása, miszerint a szociokulturális helykötődés környezetei gyakran vallásilag megalapozottak, mivel „*a szent hely maga a tulajdonságai által is inspirálja a közösségi létet, stb*” Ez teljesen máshonnan közelítve összecseng az első féléves gyűjtés tapasztalataival, ahol kontinuitás kérdésében a kápolna pozitív értelemben kiugrott a többi épület közül.

Kovács Éva: Az emlékezet szociológiai elméletéhez In: Bodor P. (szerk.): *Emlékezés, identitás* diszkurzus. l'Harmattan Kiadó, Budapest, 2015.

A Jan Assmann által meghatározott kommunikatív és kulturális emlékezet fogalmai szerint mutatja be a kollektív emlékezet rendszerét. Ezt követően Pierre Nora gondolatait veszi sorra, ahol is a történelem szembe kerül a hagyománnyal, majd kiegészíti az előbbieket a „személyes emlékezet” tárgyalásával. Végül javaslatot tesz egy olyan egységes modellre, ami magában foglalja az „önéletrajzi, a társadalmi és a történelmi emlékezetet is.

Az emlékezet dinamikus modellje tehát:

A modell alkalmazása segíthet rendszerbe helyezni a kutatásom során felmerülő emlékezéssel és örökséggel kapcsolatos információkat. Várhatóan már pusztán a rendszerbe helyezés is már egy lépést jelenthet a hozzájuk kapcsolódó kérdések megválaszolása felé vezető úton.

Jan Assmann: A Kulturális Emlékezet. Írás emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban, Atlantisz Könyvkiadó, 1992.

Kollektív emlékezet: Kommunikatív és kulturális emlékezet, sodródó hasadék, forró és hideg emlékezet kérdései kiemelendők. Érdekesség, hogy ahogy Assmann írja, a kulturális emlékezet (a kommunikatívval szemben) nem „magától van”, hanem az emlékezet „őrzői”, egy bizonyos „kiemelt kaszt”, gyakorlatilag fönről lefelé irányulva terjeszti, és életben tartja azt. Tehát az emberek (ezek alapján) nem „maguktól” részesülnek ebből az emlékezetből, tudásból, hanem „segítségre” van hozzá szükségük. A kulturális emlékezet ilyen fajta életben tartását, viszont maga a társadalmi rendszer-berendezkedés (a történelmi példák esetén) támogatja. Kicsit talán erős párhuzam, de sok helyzetet megmagyaráz ez a modell az örökségvédelem jelenlegi visszaságai, ellentmondásossága tekintetében. (Bár érdekes kérdés, amit György Péter a vele készített interjúmban említ, hogy: „amint viszont a hivatásrend elveszíti a hitét abban amit csinál, elveszíti a létjogosultságát is a tevékenységére...”)

Bugovics Zoltán: Társadalomtudomány és területi identitás. In: Bugovics Z. (szerk.): Társadalom, Identitás és Területfejlesztés. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2007.

A pszichológiai, szociológiai megközelítés mellett egy területhez kapcsolódó identitás kérdéseinek vizsgálata során érdekes szempontokat hozhat a „viselkedésföldrajz” szemszögéből is kicsit megvizsgálni ezt a témát. A „Következtetések: *Társadalom identitás és területfejlesztés* címszó alatt a szerző (összefoglalóan) megállapítja, hogy a regionális identitás-kép kialakításával, gazdaságot élénkítő, az adott társadalmat aktiváló fejlesztések hozhatók létre. A területi beágyazottság és a gazdasági potenciál között szoros pozitív kapcsolat van. (És minél inkább a területi értékek - épített, természeti, stb - dominálnak a fejlesztési folyamatban, annál inkább mélyülhet ez a beágyazottság. Fontos olyan fajta identitások jelenléte egy fejlesztendő területen, ami ösztönzőleg hat az emberek mindennapi boldogulásában. Ahogy a szerző összefoglalja, a „folyékony modernitás posztmaterális” világában „sokféle és rétegzett identitások élnek az emberekben, s ezek tudatosítása, serkentése új lehetőségeket jelenthet a területfejlesztésben.”

A regionális identitás megközelítése fejlesztési szempontból nem más, mint közös ügy kialakítása, olyan ügyé, amely nem felülről vezérelt, hanem az önérdekek képviseletéből indul ki.

A területfejlesztés alapvetően nem a területről, hanem a társadalomról kell, hogy szóljon (mivel ahogy Bugovics írja: a tér ugyanis társadalmi konstrukció, ha tetszik vízió, amely az azonosságtudatok részét képezi). „A társadalomfejlesztés tehát összefoglalva: intelligencián, tudáson, alkalmazkodáson és tolerancián kell alapuljon, s nem nélkülözheti az identitást.” „Az egyének területi azonosságtudata pedig olyan értéknek tekintendő, amely endogén módon alapul szolgál a területfejlesztéshez.”

Hankiss Elemér: A szabadság Sökkja, a társadalmi tudat változásai 1945-1999. In: Nyerges A. (szerk.): Proletár reneszánsz. Tanulmányok az európai civilizációról és a magyar társadalomról. Helikon, Budapest, 2000.

A kutatással érintett terület, a Club Aliga, nagyon erősen az előző rendszerhez kötődik. A kulturális vonatkozásainak megítélése pedig alapvetően az emberek tudatában működő jelenségekkel függ össze. Nem csak azt a specialitást kell vizsgálatkor figyelembe venni, hogy a hozzá köthető „emlékanyag” mint „közvetlen múlt” befolyással van a jelenben élőkre (így rám, a kutatóra is,) hanem érdemes egy pillantást vetni arra is, hogy ez a társadalom idő közben milyen markáns változásokon ment át (többek között épp a vizsgálat tárgyát erősen meghatározó rendszerrel kapcsolatban). Valamilyen formában befolyásolhatja ez is a kutatás eredményét.

Hankiss azzal indítja esszéjét, hogy megállapítja: a kultúra vagy civilizáció (kérdése) élet és halál kérdése az emberi társadalom számára. Az idegen és veszélyes univerzumban az embernek szüksége van fix „paradigmákra” amikben „otthonra, és védelemre talál”. Ha azonban a világ változik, új paradigmákat kell alkotni ahhoz, hogy ismét megtaláljuk helyünket a világban.

A kommunista rendszer alatt megpróbálták lerombolni az emberek és embercsoportok azonosságtudatát, méltóságát, önbecsülését. A Kelet-európai társadalmakra jellemző, hogy az emberek valahogy mégis megpróbálták kitölteni az „identitásuk pusztulása” után keletkezett vákuumot. Az esszé definiál több (túlélési) paradigmát. Az egyik a „rab paradigmája”. „nyomorúságos, de kényelmes”. (Jellemző, hogy a rendszer infantilizálta, a gyermekkori felelőtlenység állapotában tartotta az emberek nagy részét). A másik paradigma, a „mártírtudat”. (Ez erős azonosságtudattal, erős önbecsüléssel járt.) Fontos motívum volt mindkét esetben a „remény”. Egy „új, igazi élet”, a „szabadság világa” felé való törekvés. (Ezzel párhuzamosan a vasfüggöny túloldalán pedig a „misszionárius paradigma” segített egységes képbe helyezni a vasfüggönyön innen-felől sejthető állapotokat). Az 1989-es váltással a „forradalmárok szegény rokonokká” váltak. És elvesztették a „Reményt” (és talán 40 évet az életükből).

Az emberek új identitások után néztek. Így a gyermekség állapotához kötődően, egyeseknek új tekintélyekre volt szüksége, vagy egyszerűen kizárólag az érvényesüléssel foglalkoznak, vagy katonán közönnyel figyelik az eseményeket (és szintén gyermeki felelőtlen állapotból nézve) mindenért az épen hatalmon lévőköt hibáztatják. (Közben kialakul a sikeresek - vesztesek paradigmája, bár a „veszteség” elfogadására még nyugaton sincs kialakult gyakorlat.)

„A szabadság sokja után most tanuljuk a hétköznapokat”. (A jogok mellett kezdjük megtanulni lassan a kötelességeket is, stb). A Club Aliga meglehetősen visszás múltját, örökségét pedig egy ilyen új paradigma rendszerben próbáljuk (így vagy úgy) elhelyezni majd.

Tulipán Vita, Major Máté és Osskó Judit szerkesztésében. Új építészet, Új társadalom 1945-1978. Corvina, 1981.

A tulipánvita a paksi (1973-ban megkezdett) lakótelep építés egyik ütemét tervező „Pécs Csoport” (a Pécsi Tervezővállalat Ifjúsági irodájának csapata) újításai kapcán robban ki. A csoport tagjai megpróbálták (több ütemben) a készen kapott épülettípusokat különböző módon humanizálni. A kutatásom szempontjából tanulságos, hogy egy építészeti kérdésről (és főleg egy olyan kérdésről, amiről érdemes), meglehetősen problematikus tiszta párbeszédet folytatni. Láthatóan építő, termékeny vita számára az írott sajtó – mint fórum – gyakorlatilag teljes mértékben alkalmatlan. Mégis a nyilvánosság nagyon fontos, és fontos a nem építészek bevonása is ezekbe a diskurzusokba. (A kutatásomban, első sorban a kulturális emlékezet, emlékezés, kommunikatív emlékezet témákhoz kapcsolódik a párbeszéd, és a nyilvánosság kérdése). Esetleg még a *szakítás- kontinuitás, cezúra és hagyomány* kapcán érdekes lehet a vita szövege, magának a modernnek, a Bauhausnak (mint ma már örökségi elemeknek) a korabeli értékelése, és a népi hagyomány – mint kulturális örökség – továbbélése lehetőségének.

György Péter: A hatalom képzelete. Állami kultúra és művészet 1957 és 1980 között. Magvető, Budapest, 2014.

A Club Aliga mai megjelenését alapvetően meghatározó kor – 1945-1989 – működésének jellegzetes belső összefüggéseire világít rá a könyvben összefoglalt esszégyűjtemény. Kitér arra

is, hogy politikai kontextusuk elvesztésével hogyan üresedtek ki egy ideológiával átítatott kor emlékei, és milyen nehézségekkel találjuk szemben magunkat, ha egy közvetlen a jelen kort megelőző időszak emlékeit próbáljuk megérteni, vizsgálni. Különösen érdekessé teszi a kontinuitás kutatását a vizsgált kor jellegzetessége, ahol – ahogy György Péter fogalmaz – „*a folytathatatlan elbeszélések és az átláthatatlan terek élménye újra és újra egymást erősíti*” és „*az elbeszélés szelleme által felismerhető Én összeomlása, az életrajz folytonosságának eltűnése*” visszatérő élmény. A mű sajátosan, „esztétikai mikrohistóriákon” – konkrét példákon – keresztül mutatja be a képzelet és a valóság határainak, mintázatainak változását, „a közvetlen közelmúlt hirtelen eltűnésének” kísérteties jelenségét.

Majtényi György: K-VONAL Uralmi elit és luxus a szocializmusban. Budapest, Nyitott Könyvműhely, 2009.

A könyv az 1945 utáni magyar uralmi elit – lényegében a Club Aliga közönségének – életformáját, fogyasztási szokásait vizsgálja. A vizsgálat eredményeként érdekesen kirajzolódik, hogy az akkori elit nem csak nem szakított a korábbi, őket közvetlenül megelőző arisztokrácia szokásaival, kultúrájával, hanem sajátosan átörökítették, folytatták azokat. Ez megmutatkozik abban is, ahogy a magas beosztású káderek beköltöztek a korábbi elit „elhagyott” budai villáiba, belakták azokat, és elkobzott tárgyaikkal vették körül magukat. Ezt a mintát láthatjuk a jellegzetesen úri (vagy később inkább dzsentri) szokásnak tekinthető vadászat elterjedésében, kiemelt szerepében is. A Club Aliga építészeti karakterét is meghatározó „szakítás és kontinuitás” furcsa együttélésére világítanak rá több oldalról megközelítve a könyvben szereplő írások.

Kovács Dániel: Hortyné Neobarokk álmvárosa – HG.HU, 2013. január 11.

Az esszé a magyarországi (alapvetően a két világháború közötti) neobarokk építészet elterjedésének hátterét mutatja be. Szekfű Gyulát idézve úgy foglalja össze a jelenséget, hogy „...*a Trianon utáni korszak neobarokk építészetének a társadalom neobarokk gondolkodása felelt meg a legjobban*”. Leírja, hogy a historizálás ebben az időszakban Európában nem egyedülálló, csak később – a modernizmus nemzetközi elterjedésével – válik anakronizmussá. Kiemeli, hogy a Horthyval hatalomra kerülő elit alapvetően nemesi származású, és a lassan erősödő polgári réteg pedig ennek az elitnek a szokásait veszi át. A kormányzót még ha vélhetően nem is érdekelték kimondottan az építészeti kérdések, mégis a historizmus két világháború közötti virágzása szorosan összekapcsolódik nevével.

Erdősi Péter: Barokk és neobarokk. A két fogalom kölcsönhatása Magyarországon. Korall 23. (2006. március). 155-186.

Az esszé a barokk és neobarokk irányzatok magyarországi megjelenését vizsgálja. Bemutatja, hogy míg a századfordulón „nemzetietlennek” és „idegen importnak” tekintették a barokk művészetet, a két világháború között felfedezték, és divatba jött. A szocialista tudománypolitika először hivatalosan elvetette, később azonban utat engedett számára. A két fogalmat – barokk és neobarokk – egymás mellett, egymással összehasonlítva vizsgálja, mutatja be az írás. Az összehasonlítás által segít megérteni, a két fogalom kölcsönhatását, továbbá segít megérteni, megismerni azokat a korszakokat, amelyek a barokkot vagy a neobarokkot elfogadták vagy elutasították. A vizsgálat eredményei két kulcskérdés körül csoportosulnak: a birtokba vétel, a hagyományyá, örökséggé alakítás, valamint az ismétlés, fantázia, felidézés problematikája.

Dr. Szendrői Jenő (vezető szerk.): Magyar Építészet 1945-1955. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest, 1955.

A könyv gazdag fotóanyag segítségével, különböző témák (városok, lakótelepek, középületek, mezőgazdasági és ipari épületek) köré csoportosítva mutatja be a háború utáni magyar építészet kiemelkedő alkotásait, egészen 1955-ig. Ahogy Szendrői a bevezetőben írja, a közvetlenül a háború után tevékenykedő építészek *„élénkebben és gyorsabban idomultak a gazdasági, mint az ideológiai változásokhoz”*. A vezető szerkesztő kiemeli, hogy míg a korábbi társadalom tökéletes építetői a telkek telek-uzsora szellemű kihasználására törekedtek, addig a „nép állama” építészeinek feladata az „emberről való szociális gondoskodás” elvének érvényesítése volt. Ahogy írja, a háború előtti rendszer idején két ellentétes irány uralkodott: a konzervatív, a rendszert kiszolgáló, eklektikus, neobarokk jegyekkel, és a dessau Bauhaus iskoláját követő modernista. A magyar építészek többsége a háború után ebben az utóbbi (modern) szellemben kezdték meg munkájukat. És a szerző szerint figyelmen kívül hagyták, hogy a Szovjetunió a harmincas években ezt az irányt már elvetette kozmopolita karaktere miatt, és mert nem volt alkalmas a „szocialista tartalom-nemzeti forma” elvének valóra váltására. A könyv anyaga jól mutatja a(z „idejétmúlt”) modern szellemű, és az útkereső, de sok esetben a főszerkesztő által (különböző okokból) kissé „archaizálónak” titulált kortárs alkotások egymás mellett élését.

Keresni a semmiből, keresni a lényegét. (beszélgetés Ivánka Andrással) In: Vámos Dominika (szerk.), arc'4. Az Új Magyar Építőművészet melléklete. Gyorsjelentés Kiadó, Budapest, 2000. Ivánka András, a szocializmus idején is alapvetően modern szellemben tevékenykedő, többször félreállított építész beszél a modernről. Beszél arról, hogy az építészetben az érzéki és az intellektuális szemlélet alapvetően összetartozik. Elmondja, hogy itáliai tartózkodása alatt értette meg, hogy a modern valójában „a mediterrán vidékről ered”. A modern építészetben eredendően benne van a „társaság szeretet” nem csak a német racionalitás. Az I. világháború utáni „bankár barokk” korszakban nem igazán tudott ez az irány gyökeret verni, majd a 30-as évek sikereit Magyarországon a II. világháború törte meg. Az 1945 utáni időszakban – ahogy meséli – „a különböző szellemi irányzatok nem voltak laboratóriumi polcokon elhelyezett címkés kategóriákba rendezve”. A társadalomban (és az emberekben is) eredetileg egyszerre több minden jelen volt. Végül a modern szellemiség ott sikkadt el, hogy *„a nagy tervezőirodáknak a technikusok és a kisképzettségű emberek... lejáratták a korszerű építészetet, amely az állami építőipar miatt sem juthatott addig a szintig, mint a nyugati országokban, ahol kivitelezési értelemben is minőségi épületeket tudtak létrehozni”*. A pusztán racionális építészet üressége problematikus, míg a tisztán érzéki szépség, ha elhervad, nem marad utána semmi. Ahogy összefoglalja, Magyarországon a modern esetében *„most kellene elindulni abban az irányban, hogy... megtalálja a maga érzéki szépségét”*.

Joan Ockman: A mértékadó építészet elmélete felé. In: Vámos Dominika (szerk.), arc'4. Az Új Magyar Építőművészet melléklete. Gyorsjelentés Kiadó, Budapest, 2000., 2-21.

A szerző esszéjében ír a háború utáni amerikai építészet fejlődéséről, a „nemzetközi stílus” elterjedéséről. Álláspontja szerint a II. világháború utáni építészet személytelenségét Mies van der Rohe inspirálta, viszont lényegét tekintve a kor szellemében is alapvetően benne volt a személytelenséggel összefüggésbe hozható félelemérzet, amit nem egy az 50-es években készült regény, és az egzisztencializmus filozófiája is bizonyít. A háború utáni korszak legfontosabb intellektuális problémájaként tehát az *„elidegenedést”* és *„az egyén tehetetlenség érzését”* emelte ki, egy nagymértékben elbürokratizált és technológiaorientált

tömegetársadalomban, mely fölött folyamatosan ott lebegett egy félelmetes nukleáris katasztrófa lehetősége. A hidegháború belpolitikája közmegegyezést és alkalmazkodást követelt, ami szintén tovább csökkentette az átlagember öntudatát. Ezzel egyidőben a személytelenség az építészet területén több területen is megjelent. Egyrészt a kifinomult acél-üveg szerkezetekben, amik „az érett kapitalizmus, a területi bürokrácia „big business” kifejezésévé váltak, másrészt a nagy tervezőirodák „kollektív team munkájában”, „ami háttérbe szorította az egyes részletekért felelős személyek identitását.” Ahogy Ockman, Henry-Russell Hitchcockra hivatkozva megragadja a jelenséget: „a bürokrácia építésze és a zseni építésze” szembenállásával. A szerző szerint a bürokratikus építészet ideális esetben elérheti a lehetőségek legmagasabb szintjét, azonban a világnak szüksége van a zseni építészetére is, a bürokratikus építészetből adódó szükségszerű monotonia oldására.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Majtényi György: K-VONAL. Uralmi elit és luxus a szocializmusban. Budapest, Nyitott Könyvműhely, 2009.
- György Péter: A hatalom képzelete. Állami kultúra és művészet 1957 és 1980 között. Budapest, Magvető, 2014.
- Vámosy Ferenc: Közösség és kultúra. Régiók és identitás, szellemi ökonómia (Vámosy Az építészet története, a modern mozgalom és a későmodern, 2002 Nemzeti Tankönyvkiadó Rt)
- Bodor Péter: Az emlékezés identitás és diszkurzus hálózata (Bodor: Emlékezés, identitás diszkurzus l'Harmattan kiadó 2015)
- Kovács Éva: Az emlékezet szociológiai elméletéhez (Bodor: Emlékezés, identitás diszkurzus l'Harmattan kiadó 2015)
- Jan Assmann: A Kulturális Emlékezet, Írás emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban (Atlantisz Könyvkiadó 1992)
- Düll Andrea: Az identitás környezetpszichológiai értelmezése, helyérvzés, helykötődés, helyidentitás (Bodor: Emlékezés, identitás diszkurzus l'Harmattan kiadó 2015)
- Bugovics Zoltán: Társadalomtudomány és területi identitás (Bugovics: Társadalom, Identitás és Területfejlesztés l'Harmattan Kiadó 2007)
- Hankiss Elemér: A szabadság Sokkja, a társadalmi tudat változásai 1945-1999 (Proletár reneszánsz, Helikon)
- Tulipán Vita, Major Máté és Osskó Judit szerkesztésében (Új építészet, Új társadalom 1945-1978 Corvina 1981)
- Heinrich Pál- Szita Róbert: Fehér Partok Alján, Balatonvilágos évszázados története és polgárainak visszaemlékezése, Balatonvilágos, Felelős kiadó: Fekete Barnabás polgármester és Molnárné Sági Mária kuratóriumi elnök, 2011.
- Szántó István: Kádártól Castróig, ABOVO, 2013
- Kenneth Framton: A modern építészet kritikai története Terc, 2002.
- Rados Jenő: Magyar Építészettörténet Budapest, Műszaki könyvkiadó, 1971.
- Vámos Dominika (szerk.): arc'4. Az Új Magyar Építőművészet melléklete. Gyorsjelentés Kiadó, Budapest, 2000.
- Bonta János: A Magyar Építészet egy kortárs szemével 1945-1960. Terc, 2008. Karácsony Tamás (szerk.): Példázatok a megismerésről és a továbblépésről: építész mesterkurzus, BME Építésztechnika kar, Középpünettervezési Tanszék, 2015.
- Balatonvilágos Településrendezési Terv vizsgálat, tervjavaslat, ARCHEO-ART BT. 2012.

Deskey, Donald – Dr. Kismarty Lechner Jenő – Dr. Móricz Miklós (szerk.): Arts and Artists in Hungary: Architects Olgyay and Olgyay. Budapest, Budai István, 1946.

Olgyay Aladár, Olgyay Viktor: Solar Control & Shading Devices, Princeton University Press, New Jersey 1976.

Horvát István: Templomból a kultúrházba (2007. augusztus) múlt kor

Wettstein Domonkos: Balaton modern - identitáskeresés a '30-as és a '60-as évek építészetében, epiteszforum.hu (2016. december 5.)

Hurták Gabriella: Szakítás és kontinuitás, cezúra és hagyomány, avagy az örökségvédelem lehetőségei egy „megtalált ház” fejlesztésének tükrében, Egyéni kutatás-féléves beszámoló 2016-2017/I. BME DLA Építőművészeti Doktori Iskola

<http://epiteszforum.hu/balaton-modern-identitaskereses-a-30-as-es-a-60-as-evek-epiteszeteben>

Erdősi Péter: Barokk és neobarokk Két fogalom kölcsönhatása Magyarországon KORALL 23. sz. (2006. márc) <http://epa.oszk.hu/00400/00414/00016/pdf/155erdosi.pdf>

Schleicher Veronika: Kulturális kölcsönhatások a Balaton térségében 1822–1960 között. (Őslakosok, fürdővendégek, nyaralók) KORALL 23. sz. (2006. márc.) <http://doktori.btk.elte.hu/hist/schleicherveronika/diss.pdf>

Hammerstein Judit: Úri szocializmus, luxus kommunisták, (2010. szeptember) <http://ujnautilus.info/uri-szocializmus-luxuskommunistak>

Heinrich Pál - Szita Róbert: Fehér partok alján. Balatonvilágos Jövőjéért Közalapítvány-Balatonvilágos Község Önkormányzata, Balatonvilágos, 2011.

Egyéb:

Rossz bőrben van a Club Aliga-tulajdonos anyacége Origo, gazdaság, 2009. december <http://www.origo.hu/ingatlan/20091203-ingatlanfejleszt-es-club-aliga-csodkoznelben-a-tulajdonos-izraeli-anyacege.html>

Kádár frottír fürdőgyógyja - hogyan nyaralt a pártállami elit? SONLINE 2015. szeptember <http://www.sonline.hu/somogy/kozelet/kadar-frottir-furdogatyaja-hogyan-nyaralt-a-partallami-elit-631153>

Kádár villája és a Balaton bupap A sétaműhely 2015. <http://www.bupap.hu/hu/kadar-villaja>
Ilyen luxusban éltek az elvtársak Aligán | love Balaton 2015. http://ilovebalaton.blog.hu/2015/11/30/ilyen_luxusban_eltek_az_elvtarsak_aligan

Így nyaralt Kádár és Castro a Balatonon | love Balaton 2015. http://ilovebalaton.blog.hu/2016/01/13/aliga_297

Az 1948-as „aligai honfoglalás” – Szemezgetés az elmúlt hét megyei híreiből ALON 2015 szeptember, <http://www.alon.hu/erdekes-orszag-os-hirek/az-1948-aligai-honfoglalas-szemezgetes-az-elmult-het-megyei-hireibol>

Járja be Kádár János egykori villáját a Balatonon! mandiner 2015. augusztus http://balaton.mandiner.hu/cikk/20150818_jarja_be_kadar_janos_egykori_villajat_a_balatonon

Megnyílik a balatoni Kádár-villa, de csak három alkalommal hvg.hu 2015 augusztus http://hvg.hu/kultura/20150818_Megnyilik_a_balatoni_Kadarvilla_harom_al

Most megnézheti, hogyan nyaralt Kádár és a kommunista elit ORIGO 2015. augusztus <http://www.origo.hu/utazas/hirek/20150818-vezetett-tura-az-egykori-kommunista-luxusnyaralohelyen-balatonaligan.html>

Vendégségben Kádárnál Megnézheti, hol nyaralt Hruscsov magyarhirlap.hu http://magyarhirlap.hu/cikk/33255/Vendegsegben_Kadarnal

Balatonaliga 2013 " Kádár Villa " <https://www.youtube.com/watch?v=Wn7YjQBq7Q>

A természet visszaveszi a legnagyobb kommunista üdülőkomplexumot !!444!!!
<http://kepek.444.hu/2015/08/01/club-aliga>

Ez volt a pártelit Riviérája – Club Aliga We love Balaton.hu
<http://welovebalaton.hu/hotelek.szallasok/ez.volt.a.partelit.rivieraja.club.aliga>

Hruscsov, Gagarin és Fidel Castro nyomában Balatonligán Mert utazni jó és érdemes 2014. július
<http://mertutaznijo.cafeblog.hu/2014/07/13/hruscsov-gagarin-es-fidel-castro-nyomaban-balatonaligan/>

A Club Aliga egykori üdülője 2013. <https://vimeo.com/67681050>

Retro buli a Castro villában ÚtiSúgó.hu 2008. július <http://www.utisugo.hu/hirek/retro-buli-a-castro-villaban-35177.html>

Kádár János egykori balatoni villájába szerveznek sétát **MTI**|2015. aug 18
<http://nepszava.hu/cikk/1066918-kadar-janos-egykori-balatoni-villajaba-szerveznek-setat>

Hol nyaraltak Kádárék? múlt<kor történelmi portál 2014. július http://multkor.hu/20140725_hol_nyaraltak_kadarek?print=1

további átnézendő:

http://nerdblog.blog.hu/2015/10/12/kadar_janos_kadar-villa_balaton_balatonaliga_mszmp_udulo_konyv_konyvkritika_majtenyi_gyorgy_vezercse

<http://nol.hu/archivum/archiv-405490-217021>

http://index.hu/kultur/2015/10/05/kadar_janos_balaton_rakosi_matyas_balatonaliga_mszmp_udulo/

<http://kepek.444.hu/2015/08/01/club-aliga>